

RAGIB PAŞA KÜTÜPHANESİ HAKKINDA YAZILAN TARİH MANZUMELERİ

Hatice AYNUR¹

*Çünkü yokdur enîs-i hücre-i gam
Râgıbâ sohbetim kitâb iledir*

ÖZET

Sadrazam Râgıb Paşa, edebî hâmilîği, yazdığı edebî eserleri, kitaba düşkünlüğü ve özellikle kütüphanesiyle Osmanlı dünyasında onsekizinci yüzyılın ikinci yarısında yöneticilik yapmış kişiler arasında seçkin bir konuma sahiptir. 15 Şabân 1176'da (1 Mart 1763) yapımı tamamlanan Râgıb Paşa Kütüphanesi, binası ve koleksiyonuyla tanınmaktadır. Kütüphane binası üzerinde Türkçe, Arapça ve Farsça yazılmış sekiz adet kitabe bulunmaktadır. Ayrıca, kütüphanenin yapımı üzerine Zihnî, Nevres-i Kadîm, Şehrî, Lebîb ve Yahyâ Tevfik tarafından Türkçe tarih manzumesi yazılmıştır. Bu manzumelerden Zihnî'nin manzumesi kütüphane binasının üzerindedir. Bu makalede hem binanın üzerinde bulunan kitabeler hem de hakkında yazılan şiirler ilk kez tam ve toplu olarak ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sadrazam Râgıb Paşa, Ragıb Paşa Kütüphanesi, kitabeler, tarih manzumeleri

CHRONOGRAMMATIC VERSES WRITTEN FOR THE RAGIB PAŞA LIBRARY

ABSTRACT

Grand vizier Râgıb Paşa has a unique place among the ruling elites of the second half of the eighteenth century in the Ottoman world, in terms of his literary patronage, literary productions, and especially his library, as well as his fondness for books. The library was built on 1 March 1763 / 15 Şabân 1176, and since this date, it has been well known for its architecture and collection of books. There are eight inscriptions on the entrance of the library written in Turkish, Arabic and Persian. In addition, poets Zihnî, Nevres-i Kadîm, Şehrî, Lebîb, and Yahyâ Tevfik have written chronogrammatic verses for the library. Among these commemorative poems only Zihnî's chronogrammatic verse is on the entrance of the library.

This article focuses on not only the inscriptions on the entrance of the library, but also on the chronogrammatic verses written for the Ragıb Paşa Library.

Key Words: Grand vizier Râgıb Paşa, Ragıb Paşa Library, inscriptions, chronogrammatic verses

¹ Prof.Dr., İstanbul Şehir Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, haticeaynur@sehir.edu.tr

Onsekizinci yüzyıl bir kütüphaneler çağıdır. Bu dönemde yönetici sınıftan çok sayıda seçkin, kitap koleksiyonlarını yaptırdıkları kütüphanelerde kullanıma sunmuşlardır. Bunların arasında Koca Râgıb Paşa (ö. 1763) kitap koleksiyonu kadar yaptırdığı kütüphanesi ile de ön plana çıkmaktadır.

Osmanlı seçkinlerinin kitapsever ve koleksiyoner olarak kitapla olan ilişkisi henüz ayrıntılı ve müstakil çalışmalara konu olmamaktadır. Bununla birlikte farklı bağlamlarda yapılan çalışmalar, bu ilişkinin daha ayrıntılı irdelenmesinin Osmanlı kültür dünyasının bileşenlerini ortaya çıkarmasının yanı sıra seçkinler arasındaki ilişkilerini anlama konusunda da ufuk açıcı olacağını göstermektedir². Bu dönemde de, şiir ve kitapla olan yakın ilişkinin hatta şiir söyleme becerisinin “yönetici-seçkin” olmanın önemli referansı ve kültürel sermayesi konumunda olduğu görülmektedir³. Öte yandan onsekizinci yüzyıl seçkinlerini diğer yüzyıllardaki mevkidaşlarından ayıran önemli noktalardan biri de kitaba olan düşkünlüklerini koleksiyoner olmanın ötesine kütüphane kurma yani bânî olma noktasına taşımalarıdır. Bu durumu ortaya çıkaran koşullar ile nedenlerine odaklanma hem ayrı bir çalışmanın konusu olmayı hak ettiği hem de bu yazının kapsamını aşacağı için burada sadece işaret etmekle yetinilecektir.

Râgıb Paşa’ya (ö. 1763) gelinceye kadar bu yüzyılda hem sadrazam hem de kütüphane kurucusu olarak Şehîd Alî Paşa (ö. 1716)⁴, Çorlulu Alî Paşa (ö. 1711)⁵;

² Osmanlı sultanları ve elitlerin kitap merakları ve kütüphaneleri üzerine öncü çalışmalar olarak bk. Julian Raby, “East and West in Mehmed the Conqueror’s Library,” *Bulletin du bibliophile* 3 (1987): 296-318; Zeren Tanındı, “Bibliophile Aghas (Eunuchs) at Topkapı Saray,” *Muqarnas*, s. 21 (2004): 333-43. Son yıllarda özellikle Osmanlı’da kitap kültürü, üretimi ve dolaşımının yanı sıra bunun kültürel ve siyasi bağlamlarına yeni açılımlılar getiren çalışmalar olarak bk. Emine Fetvacı, *Sarayın İmgeleri: Osmanlı Sarayı’nın Gözüyle Resimli Tarih*, çev. Nurettin Elhüseyni (İstanbul: Yapı Kredi, 2011); Tülün Değirmenci, *İktidar Oyunları ve Resimli Kitaplar: II. Osmanlı Devrinde Değişen Güç Simgeleri* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2012); *Osmanlı Kitap Kültürü: Carullah Efendi Kütüphanesi ve Derkenar Notlar*, Editör Berat Açıl (İstanbul: İlem Kitaplığı, Nobel, 2015).

³ Onsekizinci yüzyılda artan kütüphane binası yaptırma ve koleksiyon oluşturma konusuna farklı yaklaşım geliştiren ve yorumlarda bulunan Yavuz Sezer, görüşlerini 11-13 Haziran 2013 tarihlerinde İstanbul Şehir Üniversitesi’nde gerçekleştirilen *18. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu: Süreklilik ve Değişim*, adlı çalışmada “18. yy. Kütüphane Binaları” başlıklı bildirisinde sunmuş ve “Architecture of Bibliophilia: Eighteenth-Century Ottoman Libraries,” (Dr Tezi, MIT, 2015) başlıklı tezinin özellikle beşinci bölümünde (“Perceptivity of Mind, Illumination of Eyes and Other Prizes of Libraries”) işlemiştir. Sezer’e göre kütüphane binalarının yaygınlaşması esasen ve her şeyden önce “kültürel sermaye rekabetinin” önem kazanmasıyla birlikte kütüphane binaları İslam mimarisi tarihinde “kültürel sermaye mimarisi” olarak ortaya çıkmıştır.

⁴ Şehid Alî Paşa’nın İstanbul’da kurduğu üç kütüphane için bk. İsmail E. Erünsal, “Şehid Ali Paşa’nın İstanbul’da Kurduğu Kütüphane ve Müsadere Edilen Kitapları,” *İÜEF Kütüphanecilik*

Damad İbrâhîm Paşa (ö. 1730)⁶, Hekimoğlu Alî Paşa'nın (ö. 1758)⁷ adlarını sıralamak yerinde olacaktır. Bu sadrazamlar arasında Şehid Alî Paşa kitap koleksiyonerliği ve kurduğu kütüphane sayısı bakımından öne çıkmaktadır. Râgıb Paşa'nın mektep, sebil, çeşme, şadırvanla birlikte yaptırdığı kütüphanesi ise mimarisi ve yapımı şerefine yazılan tarih manzumelerinin yanı sıra Osmanlı İstanbul'unda Batılı seyyahların hakkında en çok söz edip görselini oluşturdukları bir yapı olmasıyla dikkat çeker⁸. Ayrıca Paşa'nın kütüphanesi, diğer adı geçen kütüphanelerin aksine, 1999 İstanbul depremine kadar kütüphane olarak işlevini sürdürmesi bakımından da önem taşımaktadır.

Bu yazıda, Râgıb Paşa'nın 15 Şabân 1176'da (1 Mart 1763) yapımı tamamlanan kütüphanesinde mevcut kitabeler ile kütüphane için yazıldığı tespit edilen tarih manzumeleri ele alınacaktır. Ayrıca, tarih manzumesi yazan şairler ile Râgıb Paşa arasındaki ilişkiye dikkat çekilmeye çalışılacaktır.

Bu çalışma sırasında Râgıb Paşa Kütüphanesi'yle ilgili sekizi kütüphane binasına hakk edilmiş, dördü şair dîvânlarında mevcut tarih manzumesi olmak üzere toplam on iki metin tespit edilmiştir. Bu sayı Râgıb Paşa Kütüphanesi'ni I. Mahmûd'un (salt. 1730-1750) yaptırdığı Ayasofya Kütüphanesi (yapımı 1152/1740) hariç, en çok kitabesi ve tarih manzumesi olan kütüphane olma konumuna çıkarmaktadır⁹. Bu durum, Râgıb Paşa'nın kütüphane yaptırmasının çevresinde çok önemsendiğini, himayesi altında olanların Paşa'yı tebrik etmenin yanı sıra ona

Dergisi: Belge, Bilgi, Kütüphane Araştırmaları, s. 1 (1987): 79-87; Aynı yazar, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri: Tarihi Gelişimi ve Organizasyonu* (Ankara: TTK, 2008), 186-94.

⁵ Çorlulu Alî Paşa'nın İstanbul Divanyolu'daki darülhadisindeki kütüphane için bk. İsmail E. Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri: Tarihi Gelişimi ve Organizasyonu*, 183.

⁶ Damad İbrâhîm Paşa'nın biri İstanbul'da diğeri memleketi Nevşehir'de kurduğu iki kütüphane için bk. Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri: Tarihi Gelişimi ve Organizasyonu*, 199-201.

⁷ Hekimoğlu Alî Paşa'nın İstanbul'da adıyla anılan camiinin yanında yaptırdığı kütüphane için bk. Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri: Tarihi Gelişimi ve Organizasyonu*, 206-07.

⁸ Râgıb Paşa Kütüphanesi'nin kuruluşu ve durumu hakkında birincil kaynaklara dayanarak ayrıntılı çalışma İsmail E. Erünsal tarafından yapılmıştır. Bu kaynaklardaki bilgileri tekrarlamak istemedik. Ayrıntılı bilgi ve konuyla ilgili literatür için bk. Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri: Tarihi Gelişimi ve Organizasyonu*, 235-38. Yabancı seyyahların görüşleri için bk. Müjgân Cunbur, "Râgıb Paşa Kütüphanesi Hakkında Yabancıların Görüşleri," *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni* 12, s. 1-2 (1963): 17-26.

⁹ I. Mahmûd'un kütüphaneleri ve tarih manzumeleri hakkında ayrıntılı bir çalışma için bk. Hatice Aynur, "I. Mahmûd'un (ö. 1754) Kütüphaneleri ve Tarih Manzumeleri," *Kitaplara Vakfedilen Bir Ömre Tuhfe: İsmail E. Erünsal'a Armağan*, Hazırlayan Hatice Aynur, Bilgin Aydın, Mustafa Birol Ülker, c. 2 (İstanbul: Ülke Armağan, 2014) 681-734. Bu yazıda, I. Mahmûd'un on bir kütüphaneden altısının bânisi ve kurucusu, beşinin koleksiyonuna katkıda bulunduğu ortaya konmuş, bânî ve kurucusu olduğu Ayasofya Kütüphanesi (1152/1740) hakkında dokuz; Fatih Kütüphanesi (1155/1742) için beş ve Galatasaray Mektebi Kütüphanesi (1167/1753-1754) için bir tarih manzumesi yazıldığı tespit edilmiştir.

sundukları şiirleriyle aralarındaki ilişkiyi güçlendirip tazelemeye çalıştıklarını göstermektedir denilebilir.

Kütüphane Binasında Mevcut Kitabeler

1) Dış kapıdaki “Fihâ kütübün kayyime” ayeti

Râgıb Paşa Kütüphane’sinin Laleli Caddesi’ne bakan dış kapı üstünde önünden geçenlerin dikkatini çekecek büyüklükte celi ta’lîkle yazılmış “Fihâ kütübün kayyime” ayeti bulunmaktadır.

Fotoğraf 1- Dış kapının üstündeki kitabe

Kur’ân, Beyyine sûresi 98:3’te bulunan bu ayet Türkçe “O sahifelerde doğru yazılmış hükümler vardır.” anlamına gelmektedir.

2) Dış kapıdaki “Maşâa’llâh”

“Fihâ kütübün kayyime” ayetinin bulunduğu levhanın üst tarafında madalyon içinde yine celi sülüs ile yazılmış “Maşâa’llâh” ve altında da “1197 (1782-1773)” tarihi yer alır. Bu tarih kütüphanenin yapımının tamamlanmasından yaklaşık 20 yıl sonradır. Kütüphanenin açılışı yapıldıktan bir süre sonra kubbesi çöker, kubbe tamiri sırasında kütüphanenin dış cephesinde de birtakım değişiklikler yapılması söz konusudur. Bu kitabe büyük bir ihtimalle tamir sırasında konulmuştur¹⁰. Eldeki veriler, bu rakamın tamir tarihine mi, kütüphane ana kapısının yeniden düzenlenmesine mi işaret ettiği hakkında şimdilik yetersiz kalmaktadır.

¹⁰ Kütüphanenin tamirine dair mustakil bir çalışma henüz yoktur. Konuyla ilgili olarak Ahmet Küçükalfa’nın makalesinde bilgiler yer almaktadır. bk. “Ragıp Paşa Kütüphanesi,” *Vakıflar: 3. Vakıflar Haftası Armağanı* (İstanbul: Vakıflar Bölge Müdürlüğü, [t.y.]), 54-60. Küçükalfa, kütüphanenin mimarı aynı zamanda 1198’e (1783-84) kadar Hassa mimarı olan Mehmed Tâhir Ağa’nın bu tamirden de sorumlu olabileceğini yazmaktadır.

Fotoğraf 2- Dış kapının en üstündeki kitabe

Bu ibareleri taşıyan iki kitabenin yerleştirildiği konum daha önceki kütüphane binalarında rastlanmayan bir uygulamadır. Râgıb Paşa Kütüphanesi'ne gelinceye kadar "Fihâ kütübün kayyime" ayetinin Osmanlı kütüphane binalarındaki serencamı dikkat çekicidir. Tespitlerimize göre bağımsız¹¹ olarak ilk kez I. Mahmûd'un Ayasofya Kütüphanesi'nin Hazîne-i Kütüb adı verilen bölümündeki kitap dolabının üzerinde göze çarpmayacak bir şekilde; ardından Atıf Efendi Kütüphanesi'nde (1154/1741) giriş kapısının iç tarafında üste; Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde (1169/1755) kütüphane binasına giriş kapısının üzerinde küçük bir madalyon şeklindeki mermere yazılmıştır¹². Ayet Ragıb Paşa Kütüphanesi'nde ise görülmesi/bakılması gereken ilk kitabe olarak yerleştirilmiştir.

¹¹ Bu ayet ilk kez III. Ahmed'in Topkapı Sarayı'nda yaptırdığı kütüphanenin Arapça manzum kitabesinin tarih mısrasında (1131/1719) yer almaktadır. Bu yazıda işaret etmek istediğim ve ayrıca üzerinde düşünmeyi sürdürdüğüm nokta, bu ayetin tek başına kütüphane binalarına konulması sürecinin nasıl gerçekleştiğidir.

¹² Bu ayetin, Osmanlı kütüphaneleri dışında İslam dünyasının diğer kütüphanelerinde yer alıp almadığı ayrıca bakılması gereken bir konudur. bk. Aynur, a.g.m., dipnot 19. Osmanlı bina kitabeleri veritabanı www.ottomaninscriptions.com adresinde 28 Şubat 2015 tarihinde yapılan taramaya göre bu ayetin yer aldığı kütüphane binası sayısı Râgıb Paşa dahil on altıdır. Veritabanı henüz tamamlanmadığı için bu rakam kesin değildir. Yukarıda da işaret edildiği gibi ilk kez bir mısraın parçası olarak III. Ahmed Kütüphanesi'nin tarih manzumesinde, bağımsız olarak Ayasofya Kütüphanesi'nde yer alan bu ayet kronolojik olarak şu kütüphanelerde yer almaktadır: III. Ahmed Kütüphanesi (1131/1719); I. Mahmud Kütüphanesi (1152/1740); Atıf Efendi Kütüphanesi (1154/1741); Beşir Ağa Kütüphanesi (1158/1745); Nuruosmaniye Kütüphanesi (1169/1755); Akovalı Osman Şehdi Kütüphanesi (Saraybosna 1173/1759-60); Hacı Selim Ağa Kütüphanesi (1196/1781-82); Murad Molla Kütüphanesi (1189/1775); Yusuf Ağa Kütüphanesi (Konya, 1210/1795-1796); Kapanizade Kütüphanesi (İzmir, 1250/1834-1835); Hacı Ahmed Ziyaeddin Efendi Kütüphanesi (Trabzon, 1284/1867-1868); Kemeraltı Camii Kütüphanesi (İzmir, 1301/1883-1884), Hüsrev Paşa Tekkesi Kütüphanesi (1319/1901-1902); Elmalı Ümmügülüm Hanım Kütüphanesi (Antalya, 1322/1904-1905); Hasan Hüsnü Paşa Kütüphanesi (Eyüp, 1300?/1883).

Kütüphane kapısına kütüphane adının celî sülüsle yazılmasına ilk kez I. Mahmûd'un yaptırdığı Fatih Camii Kütüphanesi'nde (1155/1742) rastlamaktayız¹³. Atıf Efendi Kütüphanesi'nin adı da celî sülüsle yazılıp kapıya konulmuşsa da bu işlemin yazının altında bulunan tarihte 1289'da (1872) gibi geç bir tarihte yapıldığı anlaşılmaktadır.

Bu kitabenin de yukarıda işaret edildiği gibi Râgıb Paşa'nın ölümünden sonra 1197 (1782-173) tarihinde konulduğu anlaşılmaktadır. Dönemin Osmanlılarının bilincinde kütüphaneyi çağrıştırdığı anlaşılan bu ayetin kapının üstüne konulması binanın kütüphane olduğunu belirtmek için yeterli olmaktadır ki isminin ayrıca yazılmasına ihtiyaç duyulmamıştır. Ayetin üstünde bulunan "Maşâa'llâh" a ise eldeki verilere göre kütüphane binalarında ilk kez rastlanmaktadır. Sonradan eklenen "Maşâa'llâh"ın kütüphaneye gösterilen ilginin ve binanın mimari açıdan güzelliğine vurgunun tescillenmesi olarak görülebilir¹⁴.

Kütüphane binasının giriş kapısının üstünde üzerinde yazı bulunan iki mermer levha bulunmaktadır. Bunlardan en üstte olanda iki, altta olanda bir olmak üzere üç kitabe bulunmaktadır. Bu üç kitabenin en üstte olanı Arapça, onun altında bulunanı Türkçe, en alttaki ise yine Arapça'dır. Her üç yazının farklı yazı türlerinde yazılması dikkat çeker ki bunun dönemin bina yazılarının manzum ya da mensur ya da Arapça veya *Kur'an*'dan ayet olmasıyla ilgili olması muhtemeldir.

3) *Bina giriş kapısındaki yapım bilgisini veren üstten birinci kitabe (Arapça)*

Fotoğraf 3- Bina giriş kapısının en üstündeki Arapça kitabe

¹³ bk. H. Aynur, K. Hayashi, H. Karateke (editörler), www.ottoman.inctions.com, Kart ID: 4695.] Giriş 16 Ağustos 2014].

¹⁴ 1189'da (1775-1776) Vefâ'da yapımı tamamlanan Recâi Mehmed Efendi Mektebi ve Sebili'nin kapısının sol üstünde celî sülüs ile yazılı "Maşâa'llâh" bulunmaktadır. bk. H. Aynur, K. Hayashi, H. Karateke (editörler), www.ottoman.inctions.com, Kart ID: 2143. [Giriş 16 Ağustos 2014]. Belki de Ragıb Paşa Kütüphanesi'nden itibaren bu uygulama moda olmaya başlamıştır. Dönemin hattatlarının eğilimleri ve tercihleri üzerine yapılacak çalışmalar daha kesin değerlendirme yapma imkanı sunabilecektir.

Sülüs yazı cinsiyle yazılan bu Arapça kitabe aşağıdaki çeviride¹⁵ görüleceği üzere kütüphanede bulunan kitapların niteliğine, Râgıb Paşa'nın kim olduğuna ve kütüphanenin tamamlanma yılına dair bilgileri içermektedir:

“Burası kıymetli [kitapların] kütüphanesi olup, burada elden ele dolaşan ve herkes tarafından bilinen ilimlere dair, vakfedilmiş kitaplar vardır. Burasını, ihsanlar ve atıyyeler sahibi Mevlâsı'nın nimetlerine muhtaç olan fakir [kul] sadrazamlar arasında Râgıb olarak çağrılan Mehmed oğlu Mehmed -Allah onu nimet ve ihsanlarıyla muhafaza buyursun- ecrini Yüce Allah'tan umarak ve onun yüce rızasını kazanmaya talip olarak inşa etti. İnşa tarihi şeref ve övüncün kendisine ait olduğu [Hz. Muhammed'in] hicret yıllarından 1176 yılıdır.”

4) Bina giriş kapısındaki yapım bilgisini veren kitabede yer alan dü-beyt (Türkçe)

Celî hatla yazılmış iki beyitlik manzumenin şairinin Zihnî olduğu kitabede yazılmaktadır. Hayatı hakkında geniş bilgi bulunmayan Kitapçı Zihnî Efendi olarak tanınan şair Zihnî, Bâhîr Mustafa Paşa ve Râgıb Paşa'nın kitapçısı olmuş, sonra da haccgâna alınmıştır. III. Mustafa devri (1757-74) sonlarına kadar yaşadığı bilinmektedir. Zihnî'nin kitabesi, kütüphaneye ve bânîsine övgü yapmadan ebced hesabına göre yapım tarihinin düşürülmesine odaklanmıştır.

Fotoğraf 4- Bina giriş kapısındaki Türkçe kitabe

*Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilün
Nola bir beyt ile Zihnî felege târîhin / Hâlden sâde ruḥ-ı mihr-veş etse imlâ
Bu kitâb-hâne-i ‘ilm oldu be-tevfîk-i Hudâ / Vakf-ı şadri’l-vüzerâ hazret-i
Râgıb Paşa¹⁶*

¹⁵ Bu yazıda yer alan 3, 5 ve 7 numaralı Arapça kitabelerin bugünkü Türkçe'ye aktarılmasında ve bazı bilgilere ulaşmam konusunda yardımcı olan değerli meslektaşım Özgür Kavak'a çok teşekkür etmek isterim.

¹⁶ Mısram ebcede göre toplamı 1173 rakamını vermektedir. 1175 ya da 1176 tarihini verecek iki veya üç sayılık bir tamiye de bulunamadı.

5) *Bina giriş kapısının taç kısmındaki kitabe (Arapça)*

Fotoğraf 5- Bina giriş kapısının en altındaki Arapça kitabe

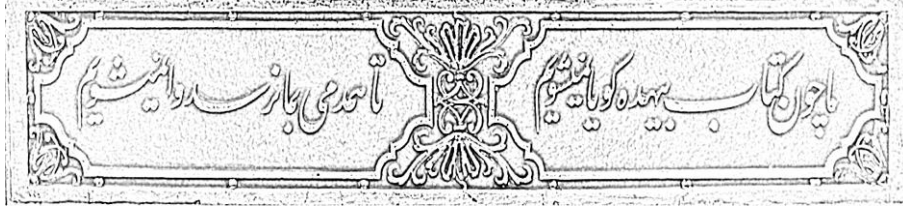
Bu kitabenin yazısı diğer iki kitabeye göre daha büyük olup sülüs yazıyla yazılmıştır. Kitabede bulunan metin doğrudan kütüphanenin yapımıyla ilgili olmayıp kitabede daha ziyade cami, mescid gibi dinî yapılarda görülen “kelime-i şehâdet” yer almaktadır:

“Görünen ve görünmeyen âlemlerin sahibi (*el-Melik*), bizzat ve sürekli olarak var olan (*el-Hakk*) ve gerçekleri açıklayan (*el-Mübîn*) Allah’tan başka ilah yoktur. Emin ve sözünün eri olan Muhammed Allah’ın Resulüdür.

Lütuf ve kerem, yüce ve noksanlıklardan münezzeh olan Allah’a mahsustur, aittir.”

Kapının iç tarafında üstte biri Farsça, biri Arapça olmak üzere iki kitabe bulunmaktadır.

6) *Kapının iç tarafında üstte bulunan kitabe (Farsça)*

Fotoğraf 6- Bina giriş kapısının iç tarafında üstteki Farsça kitabe¹⁷

Restorasyon nedeniyle fotoğrafının çekilmesi mümkün olmayan talik hatla yazılı bu Farsça beytin şimdilik şairi veya nereden alıntı olduğu tespit edilemedi¹⁸.

¹⁷ Dipnot 1’de belirtildiği üzere bu kitabe görseline ulaşmamı Ümit Erdim sağlamıştır.

¹⁸ Bu beyitle ilgili ilk akla gelen Fars şairlerine ait olabileceğidir. Ancak ulaşabildiğimiz Fars kaynaklarında yer almamaktadır. Değerli meslektaşım Himmet Taşkömür ise beytin Râgib

Mef'ülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün
Mā çün kitāb bīhūde gūyā nemīşevīm / Tā hem-demī be-mā neresed vā ne-
mīşevīm
"Biz kitap gibi boş laf söylemeyiz. Bir dost bize ulaşmadan (başkasına)
açılmayız"

7) **Kapının iç tarafında altta bulunan kitabe (Arapça)**

Fotoğraf 7- Bina giriş kapısının iç tarafında alttaki Arapça kitabe¹⁹

Sülüs yazıyla yazılmış ve Allahın yüceliğini vurgulayan tazim ve dua ibaresinin de restorasyon nedeniyle fotoğrafının çekilmesi mümkün olmamıştır.

"Ey her şeyin üstünde bir yüceliği olan, ulular ulusu,
Ey övgü, övünç, izzet, yücelik ve büyüklük sahibi Azametli [Allah]!
Onun izzeti asla zevâl bulmaz"²⁰.

8) **Okuma salonundaki kuşak yazısı**

Ortasında hazîne-i kütübün bulunduğu okuma salonunun kuşak yazısı Muhammed b. Saîd el Bûsûrî'nin (ö. 695/1296?) *el-Kevâkibü'd-Dürriye fî Medhi Hayri'l-Beriyye* adını verdiği fakat daha çok *Kasîdetü'l-Bürde* olarak tanınan kasideden alınan beyitlerden oluşur. Yüz altmış beyit olan bu medhiye, İslam dünyasında Hz Muhammed için yazılmış en meşhur iki kasideden biridir²¹. Bu yazıyı hazırladığımız sırada kütüphanenin restorasyon çalışması devam ettiği için kuşak

Paşa'ya ya da dönemin diğer şairlerinden birine ait olabileceğine dikkat çekmekle birlikte bu konuda henüz bir bilgi ulaşılamadı.

¹⁹ Bu kitabe görseline de Dipnot 1'de belirtildiği üzere ulaşmamı Ümit Erdim sağlamıştır.

²⁰ Bu kitabenin ulaşılan görselinin kalitesi çok düşük olduğu için metin tam olarak okunamadı. Burada okunabildiği kadarıyla Türkçe anlamı verildi. Bu ibare, kimi kaynaklarda İdris Peygambere atf edilmekte ve bazı sûfi tarikatlarda zikir olarak tekrarlanmaktadır.

²¹ Kaside hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Mahmut Kaya, "Kasîdetü'l-Bürde," *TDVİA*, c. 24 (İstanbul: TDV, 2001), 568-69.

yazısını incelemek mümkün olamadı²². Bundan dolayı da Bûsîrî'nin medhiyesinin tamamının mı yoksa bir kısmının mı hakk edildiği tespit edilemediği gibi hattatın kimliğine de şimdilik ulaşılamadı.

Yazılıp Hakk Edilmeyen Tarih Manzumeleri

Bu çalışma sırasında Ragıb Paşa Kütüphanesi için Nevres-i Kadîm (ö. 1175/1762), Şehrî (ö. 1193'den sonra/1779-1780), Lebîb (ö. 1182/1768-1769) ve Yahyâ Tevfik (1205/1791) tarafından yazılmış toplam dört şiir tespit edilmiştir.

1) Nevres-i Kadîm'in tarih manzumesi

Onsekizinci yüzyılın ikinci yarısının önemli edebî şahsiyetlerinden olan Nevres-i Kadîm Râgıb Paşa'nın kütüphanesi için bir tarih manzumesi yazmıştır²³. Nevres-i Kadîm'in kitap ve kütüphaneye içiçe yaşadığı bilinmektedir.

Şairin *Dîvân*'ı üzerine çalışma yapan Hüseyin Akkaya, onun büyük bir ihtimalle Hekimoğlu Alî Paşa'nın Tebriz seraskeri olduğu dönemde (Zilkade 1138-Cemâziyelevvel 1143/Temmuz 1726-Kasım/Aralık 1730) *hidmet-i kitâbîlik* göreviyle maiyetine katıldığını belirtmektedir (Akkaya, 1995-1996, C. I, s. 21). Sadrazam olarak 15 Zilkade 1144'de (10 Mayıs 1732) İstanbul'a gelen Hekimoğlu Alî Paşa'yla birlikte İstanbul'a gelen Nevres, Paşa'nın yukarıda adı geçen kütüphanesinde (1147/1734-1735) iki yıl kadar "hâfız-ı kütüb" olarak görev yapmıştır (Akkaya, 1995-1996, C. I, s. 21-22). Ayrıca, sadrazam Tiryaki Mehmed Paşa'nın (ö. 1164/1751) yapılıp yapılmadığı saptanamayan kütüphanesi için de ebced hesabına göre 1160 (1747) tarihini veren bir tarih manzumesi yazmıştır²⁴.

Râgıb Paşa ile Nevres'in yakınlığı her ikisinin de Hekimoğlu Alî Paşa'nın maiyetinde bulunmalarına dayanmaktadır²⁵. Nevres, Râgıb Paşa Kütüphanesi yapıldığı tarihlerde dönemin şeyhülislamı Dürrîzâde Mustafa Efendi (ö. 1188/1775) tarafından Bursa'ya ikinci kez sürgün edilmiş (12 Şevvâl 1175/6 Mayıs 1762) olup belki de sürgüne gitmesini engelleyebileceği ümidiyle tarih manzumesini yazıp ulaştırmıştır. Fakat sürgün gerçekleşmiş, zaten hasta olan Nevres Bursa'ya varduktan kısa bir süre sonra vefat etmiştir (Akkaya, 1995-1996, C. I, s. 33-34).

²² Bu noktada şunu da belirtmek gerekir ki Osmanlı dönemi binalarındaki yazıların bir dökümü olmadığı için yok olma veya restorasyon sırasında bu yazılara ulaşma neredeyse imkânsız oluyor. Dipnot dokuzda sözü edilen proje tamamlandığında en azından bina kitabelerinin bir kısmının kaydı tutulmuş olabilecek.

²³ Nevres-i Kadîm'in hayatı, eserleri ve *Dîvân*'ı için bk. Hüseyin Akkaya, *Nevres-i Kadîm ve Türkçe Dîvân: İnceleme, Tenkidli Metin ve Tıpkıbasım*, 2 c. (Cambridge, MA: Harvard Üniversitesi Yakınoğu Dilleri ve Edebiyatları, 1995-1996).

²⁴ Bu kütüphane hakkında bk. Hatice Aynur, "Tiryaki Mehmed Paşa'nın Kütüphanesi Yapıldı mı?" *Meral Alpay'a Armağan*, Yay. Haz. Hülya Dilek-Kayaođu (İstanbul, 2007), 189-97.

²⁵ Kütüphane tarih manzumesi dışında, *Dîvân*'ında reisülküttap olan Râgıb Paşa'nın Bosna kadılığına yardımcı olmasına binaen 1154 (1741) tarihinde yazdığı "Kaside der-Vasf-ı Re'is-i Râgıb Mehmed Efendi" başlıklı bir kasidesi ile Paşa'nın 1171'de (1758) Sultan III. Mustafa'nın kızıyla yaptığı evliliğe düşürdüğü tarih vardır. bk. Akkaya, a.g.e., II, 121, 156.

Aşağıda yer alan tarih manzumesinde de görüleceği üzere Nevres, yedi beyitlik şiirin ilk üç beytinde Râgıb Paşa'yı övmektedir²⁶. Dördüncü ve beşinci beyitlerde binanın kendisini anlatır. Altıncı beyitte ise Feyzî'nin (ö. 1595) noktasız harflerle yazılan *Tefsîr*'i²⁷ gibi olan yedinci beyitteki tarihin kütüphanenin takına yazılmaya layık olduğunu belirtir:

Tārîh-i Kütüb-hâne-i Râgıb Paşa (Akkaya, 1995-1996, C. II, s. 163)

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

Şadr-ı mifzâl-ı şehensâh-ı hümayün-mesned / Mecma'-ı fazl u hüner hazret-i

Râgıb Paşa

O hünermend-i Felâtün-şiyemiñ zâtını Haq / Eylemiş nüsha-i ahlâka müsellema'nâ

ma'nâ

Mümteziç zâtı ile fazl o kadar kim olunur / Nakş-ı pâyından anıñ lafz-ı kemâl

istinbâ

Edip inşâ bu kütüb-hâne-i bâlâ-tâkı / Kıldı esrâr-ı ma'âniyle derünun imlâ

Revzeni bâb-ı kütüb-hâne-i levh-i mahfûz / Bâbı reşk-i nühumîn-manzar-ı çarh-

ı bâlâ

Bî-nukât nüsha-i Tefsîri gibi Feyzî'niñ / Nevresâ tākına bu maṭla'-ı tārîh sezâ

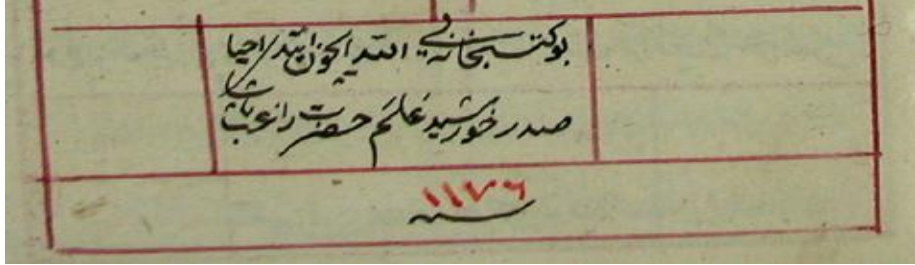
Bu kütüb-hâneyi Allâh için etdi ihyâ / Şadr-ı hürşîd-'alem hazret-i Râgıb

*Paşa*²⁸ 1176

²⁶ Tarih manzumesi için bk. Akkaya, a.g.e., II, 163. Ayvansarâyî'nin *Hadikatü'l-Cevâmi*'nde tarih manzumesinin son 2 beyti yer almaktadır. bk. Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, *Hadikatü'l-Cevâmi*, c. 1 (İstanbul, 1281 [1865]), 178-79. Ayvansarâyî, *Mecmûa-i Tevârih* adlı eserinde bu kütüphane için yazılmış tarih olarak aşağıda ayrıca ele alınacak olan Lebîb'in tarih manzumesini vermiştir. I. Mahmûd'un kütüphaneleri için yazılan tarih manzumelerinde de benzer uygulamayı yaparak her iki kitabında bir bina için yazılmış şiirlerden sadece bir taneyi örnek göstermek yerine farklı şiirleri tercih etmiştir.

²⁷ Nevres, burada Feyzî-i Hindî'nin *Sevâtu'l-ilhâm* adlı tefsir kitabına işaret etmektedir. Feyzî'nin 1002'de (1593) tamamladığı eseri Arap alfabesindeki noktasız harfleri kullanarak yazmasıyla tanınmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Hidayet Aydar, "Sevâtu'l-ilhâm," *TDVİA*, c. 36 (İstanbul: TDVİA, 2009), 582-83.

²⁸ Nevres'in belirttiği gibi mısraın noktasız harfleri toplandığında 1169 rakamı çıkmaktadır. Akkaya, a.g.e., II, 163'de ve *Dîvân*'ın yazma nüshalarından SK-Yahya Tevfik 309, yk. 52a'da 1175 tarihi, *Dîvân*'ın SK-Esad Efendi 2700, yk. 55a'da; SK-Hüsrev Paşa 563, yk. 59a'da ve *Hadika*, I, 179'da 1176 tarihi yazılıdır. Öte yandan 1175'de vefat eden Nevres'in tarihi 1175 olabileceği gibi, kütüphanenin tamamlanma tarihini bildiği için 1176 yılını da verebilir. Tarih düşürmede ustalığı ile tanınan Nevres'in tarih manzumesindeki 5/6 rakamlık eksikliğin neden kaynaklandığı şimdilik anlaşılamadı.

Fotoğraf 8- Tarih beyti (Nevres-i Kadîm, *Dîvân-ı Nevres*, SK-Hüsrev Paşa 563, yk. 59a)

2) *Şehrî'nin tarih manzumesi*

Şehrî'nin kimliği şimdilik tespit edilememiştir²⁹. *Dîvân*'da "Der-sitâyiş-i sadr-ı a'zam-ı pâdişâh-ı cihân Hazret-i Râgıb Mehmed Paşa" başlıklı kaside bulunması dönemin yönetici seçkinlerine yakın olduğu en azından onlara şiir takdim edebilecek bağlantıları olduğunu göstermektedir.

Aşağıda da görüleceği üzere Şehrî, ilk üç beyitte Râgıb Paşa'yı övmekte, onun III. Mustafa'ya olan yakınlığına ve hayır eserleri inşa etmesine vurgu yapmaktadır. Dördüncü beyitten itibaren kütüphanenin övgüsüne geçmektedir ki üzerinde durduğu Râgıb Paşa Kütüphanesi koleksiyonundaki kitaplar değil kütüphanenin mimarisidir. "Nev-resm", "nevîn-tarz" ifadeleriyle kütüphanenin mimarisinin farklılığına işaret etmektedir. Şairin kendisi de kütüphaneyi temâşâ etmeye gidip binasına hayran kalmıştır. Son mısradan da "güzel dâr-ı kütüb" kelimelerini kullanarak yapıldığı dönemde kütüphanenin mimarisine duyduğu hayranlığı iyice vurgular. Şehrî, "temâşâ"sının verdiği şevkle eline kalemi alıp tarih manzumesini yazdığını ekler. Bu da, Şehrî'nin Nevres'in aksine bina tamamlandıktan sonra ya da tamamlanmak üzereyken manzumesini yazdığını göstermektedir.

*Tārîh-i Kütüb-hâne-i Râgıb Paşa*³⁰

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

*Cenâb-ı hazret-i sulţân-ı 'aşr Muşafâ Hân'ın*³¹ / *Nedîm-i bezm-i hâşû'l-hâsıdır elhaq Râgıb Paşa*³²

²⁹ Zira onsekizinci yüzyılda yaşamış birden çok Şehrî vardır. *Dîvân*'ında 1193 tarihli (1779-1780) tarih manzumesi olması ölümünün bu yıldan sonra olduğunu göstermektedir. *Dîvân*'ında I. Mahmûd'un yaptırdığı Ayasofya Kütüphanesi için düşürdüğü bir tarih de vardır. Bu tarih manzumesi için bk. Aynur, a.g.m., 701, 720-21. Burada, 41 nolu dipnotta "1757'de vefat eden ve Ayasofya yakınlarında mevkufat katibi olan Şehrî'nin [bu] tarih manzumesini yazmış olma ihtimali daha fazladır." ifadesi olmakla birlikte *Dîvân*'daki 1193 tarihli manzume, bu ihtimali ortadan kaldırmaktadır.

³⁰ Şehrî, *Dîvân-ı Şehrî*, SK-Hacı Mahmud 5112, yk. 51a kenarda.

³¹ Bu mısradan vezin bozuktur.

O şadr-ı a'zam-ı ekrem ki teşrif edeli şadra / Rızâu'llâh için etdi nice hayrâtlar inşâ

Cibilli mâ'il-i hayr olduğundan şıdk-ı tām³³ ile / Bu mevki'i kütüb-hâneyle kıldı hasbeten ihyâ

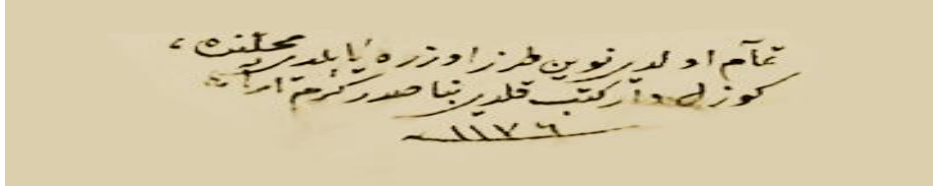
Ne dil-cü tarhla olmuş binâ nev-resm bu vâdî / Gören hayrân olur resm eyleyen üstâdına hakkâ

Temâşâ eyleyip ben daği ol dem resmine hayrân / Bu resme bir binâ gök kubbeniñ altında yok hâlâ

O şevkle ele hâme alıp Şehrî hisâb etdim / Düşürdüm harf-i menkûfî ile bir târîh-i ğarrâ

Tamâm oldu nevîn tarz üzere yapıldı mağallinde / Güzel dâr-ı kütüb kıldı binâ şadr-ı kerem-ârâ

Sene 1176³⁴

Fotoğraf 9- Tarih beyti (Şehrî, *Dîvân-ı Şehrî*, SK-Hacı Mahmud 5112, yk. 51a kenarda)

3) *Lebîb'in tarih manzumesi*

Lebîb tarafından yazılan bu tarih manzumesi *Dîvân*'ının bilinen nüshalarında bulunmamakta şimdilik sadece Ayvansarayî'nin *Mecmû'a-i Tevârih*'inde yer almaktadır³⁵. Kaynaklarda onsekizinci yüzyılda yaşamış yaklaşık yedi tane Lebîb mahlaslı şair bulunmaktadır³⁶. Şairlerin ölüm tarihleri, şiir yazma tercihleri ve mevcut eserleri gibi noktalarda yapılan karşılaştırmalar tarih manzumesinin büyük bir ihtimalle Diyarbakırlı Hüseyin Abdulgafûr Lebîb'e ait olduğuna işaret eder³⁷. Ayrıca, *Dîvân*'ında bulunan Râğıb Paşa'ya yazdığı 1171 (1757-1758) tarihli "Arz-ı Hâl-ı Kahtiyye Berây-ı Vezîr-i Efham u Ekrem Râğıb Mehmed Paşa Vezîr-i A'zam-ı Devr-i

³² Bu mısradaki vezin bozuktur.

³³ Anlam gereği *şıdk u tām = şıdk-ı tām* olarak okundu.

³⁴ Mücevher tarih. Şehrî'nin de işaret ettiği gibi mısradaki noktalı harfler toplandığında 1157 tarihi çıkmaktadır. Yazmada 1176 tarihi yazılmıştır. 29 sayılılık fark şimdilik çözülemedi.

³⁵ Hâfız Hüseyin Ayvansarayî, *Mecmû'a-i Tevârih*, TSMK-Hazine 1565, yk. 97a; Hafız Hüseyin Ayvansarayî, *Mecmû'a-i Tevârih*, haz. Fahri Ç. Derin, Vahid Çabuk (İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi, 1985), 294.

³⁶ Lebîb mahlaslı şairler için bk. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com>

³⁷ Lebîb'in hayatı, eserleri ve *Dîvân*'ı için bk. Orhan Kurtoğlu, "Lebîb Dîvânı: inceleme-tenkitli metin-sözlük" (Dr. Tezi, Gazi Üniversitesi, 2004); <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10623,lebibi-divanipdf.pdf?0>

Mustafâ Hân” başlıklı elli bir beyitlik kasidesi (Kurtoğlu, 2004, s. 406-09) Hüseyin Abdulgafûr Lebîb’in Paşa ile ilişki içinde olduğunu göstermektedir³⁸.

Lebîb, kütüphane için yazılan diğer şiirlerden farklı olarak manzumede sadrazamın ve kütüphanenin övgüsünü dönemin muteber kitaplarına göndermede bulunarak yapar³⁹. Böylece dönemin en önemli kitapları üzerinden kütüphanenin değerinin yüceltilmesi imkânı ortaya çıkar. Aşağıda şiirde geçtiği yerlerde belirtildiği üzere bu kitaplar ya hâlâ medreselerde okutulmakta ya da Râgıb Paşa gibi kitap meraklısı birinin koleksiyonunda olması elzem kitaplardır.

*Râgıb Paşa'nın kitâb-hânesine târîhdir
Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün
Şehinşâh-ı cihân sultân-ı 'âlem Muştafâ Hân'ın / Tulû'ı fahr-i Eşbâh-ı
Nazâ'ir⁴⁰ âl-i 'Osmân'a
O 'âdil ibn-i 'âdil emr-i **Kur'ân** ile 'âmildir / Sezâ **Beyzâvi**⁴¹ olsa kâdî-ı belde
o sultâna
Muvaffak kıldı feyz-i vakti ikbâl-i sa'âdetle / Yegâne câmi'-i seyf ü qalem bir
sadr-ı zî-şâna
Sezâ-yı rağbeti Râgıb Mehemmed nâm pašadır / Vezîr-i a'zamı sadr-ı
Niżâmü'l-mülki el-âne
Anın mecmû'a-ı âşârının bir cüz'idir güyâ / Bu kân-ı ma'rifet dâri'l-kütüb
erbâb-ı itkâna*

³⁸ Lebîb'in Diyarbakır'da Abdurrahmân Paşa'nın 1178'de (1764-65) kurduğu kütüphane için bir kıt'a ile bir beyit yazması onun kütüphanelere olan ilgisinin yanı sıra yöneticilerle yakın ilişkisini göstermektedir. bk. Kurtoğlu, a.g.t, 400, 410.

³⁹ I. Mahmûd'un yaptırdığı Ayasofya ve Fatih kütüphaneleri için yazılmış tarih manzumelerinden özellikle medrese kökenli şairlerin şiirlerinde muteber yazar ve kitap adlarından söz etmeyi tercih ettikleri görülür. bk. Kasımpaşalı Sâlik (18. yy. ikinci yarısı), Şeyhülislâm Esad (ö. 1753) ve Haşmet (ö. 1768) manzumeleri. Bu muteber yazar ve kitap adları ile kısa açıklamaları için bk. Aynur, a.g.m., 723-34 (Ek-2). Lebîb'in manzumesinde geçen kişi ve eser adları için bu Ek-2'den yararlanılmıştır.

⁴⁰ *Eşbâh-ı Nazâ'ir*: İslam hukukundaki küllî kaideleri, benzer meselelerin tâbi olduğu ortak veya farklı hükümleri açıklamayı konu alan ilim dalı ve bu dalda yazılan eserlerin ortak adı *Eşbâh* ve *Nezâ'ir*'dir. Lebîb'in bu ortak ada mı yoksa bu kelimeleri adında içeren kitaplara veya hepsine mi gönderme yaptığı belirsizdir. *TDVİA*'da *el-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir* başlığı altında üç kitap tanıtılmaktadır. Bu üç kitabın ikisinin yazarı Süyûtî (ö. 911/1505) olup ilk kitapta nahvin çeşitli konularını benzerlik ve farklılık bakımından inceler; ikincisinde İslam hukukundaki küllî kaideleri ve benzer meselelerin tâbi olduğu ortak veya farklı hükümleri ele alır. Üçüncü kitap, Zeynüddîn İbn Nuceym'in (ö. 970/1563) kitabı olup Süyûtî'nin ikinci kitabıyla aynı konudur. Osmanlı âlimleri tarafından okunması, şerhlerinin yapılması ve İstanbul kütüphanelerinde eserin ve şerhlerinin bulunması dikkate alındığında İbn Nuceym'in eserine gönderme yapılma ihtimali fazladır.

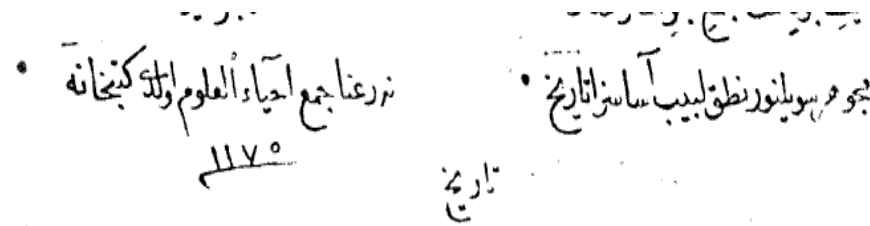
⁴¹ *Beyzâvi*: Nâsırrüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed Beyzâvi (ö. 685/1286), müfessir, Eş'ârî kelâmcısı ve Şâfiî fakihi.

Kitâb-ı 'āleme şirāze-bend-i intizām oldu / Be-dest-i nā-sezā dönmüşdü evrāk-ı perîşāna

Muḥîṭ⁴²-i cūd-ı himmet Mecma'-ı Bahr-i Ma'ārif⁴³'dir / Hülāşā Mültekā'dır Ebbur⁴⁴-ı ḥayrāt-ı iḥsāna

Mücevher söylenir nuḥḳ-ı Lebīb-āsā sezā tārīḥ / Ne ra'nā cem'-i İḥyā'u'l-'ulūm⁴⁵ oldu kütüb-ḥāne

1175⁴⁶

Fotoğraf 10- Tarih beyti (Ayvansarâyî, *Mecmu'â-i Tevâriḥ*, yk. 97a)

4) *Yahyâ Tevfik'in tarih manzumesi*

Müderres olarak ilmiyeye dahil olan (1149/1736) ve 1180'den (1767) itibaren kadılık mesleğine geçen Yahyâ Tevfik'in en son görevi şeyhülislamlık olup bu makama atandıktan (8 Receb 1205/13 Mart 1791) on üç gün sonra ise vefat etmesiyle dikkat çeker (22 Receb 1205/27 Mart 1791)⁴⁷. Yahyâ Tevfik'in

⁴² *Muḥîṭ*: Radıyyüddîn es-Seraḥsî'nin (ö. 571/1176) *Muḥîṭü's-Seraḥsî* ve *el-Muḥîṭü'r-Radavî* diye bilinen eseri ile Burhâneddîn İbn Mâze el-Buhârî'nin (ö. 616/1219) *el-Muḥîṭü'l-Burhânî fî'l-fikhi'n-Nu'mânî* adlı geniş hacimli Hanefî fıkıh eserlerine gönderme yapılma ihtimali söz konusudur.

⁴³ *Mecma'-ı Bahr-i Ma'ārif*: Adında *Ma'ārif* geçen İbn Kuteybe'nin (ö. 276/889), Bahâaddîn Veled'in (ö. 628/1231) ve Sultan Veled'in (ö. 712/1312) eserleri vardır, bunlardan hangisine işaret edildiği şimdilik anlaşılmadı.

⁴⁴ *Mültekâ'l-Ebbur*: İbrâhîm b. Muhammed el-Halebî'nin (ö. 956/1549), yazımını 923'de (1517) tamamladığı Hanefî fıkıhına dair temel bir eserdir. Osmanlı medreselerinde okutulmuş, kaza ve fetva işlerinde başvuru eseri olmuş çok sayıda şerhi, haşiyesi ve çevirisi yapılmıştır.

⁴⁵ *İhyâ'ü 'Ulūmiddîn*: Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) tasavvuf ve ahlâk olmak üzere fıkıh, kelâm alanında yeni yaklaşımlar getiren dört ciltlik eseridir. İslam dünyasının en önemli eserlerinden biri olup Türkiye ve yurtdışı kütüphanelerinde çok sayıda nüshası vardır.

⁴⁶ Lebîb'in de işaret ettiği gibi mücevher tarih olup mısraın noktalı harflerinin toplamı 1175 tarihini vermektedir. Herhangi bir tamiyeye işaret edilmediği için Lebîb manzumenin ebcedini kütüphanenin muhtemel tamamlanma tarihi olan 1175'e göre yazmış olabilir. Ayvansarâyî, *Mecmu'â-i Tevâriḥ*, yk. 97a'da da 1175 yazılıdır.

⁴⁷ Hayatı için bk. Mehmet İpşirli, "Yahyâ Tevfik Efendi," *TDVİA*, c. 43 (İstanbul: TDV, 2013), 266-67. Nazmi Özerol, "Şeyhülislâm Yahyâ Tevfik Efendi ve Türkçe Şiirleri: İnceleme-Karşılaştırmalı Metin" (Dr. Tezi, İnönü Üniversitesi, 2010), 8.

kütüphanenin yapıldığı tarihlerde müderris olduğu anlaşılmakta ancak eldeki bilgilerin yetesizliğinden dolayı nerede görevli olduğu saptanamamaktadır. Aynı şekilde Râgıb Paşa'yla ilişkisi hakkında bilgiye şimdilik ulaşmak mümkün olmamakla birlikte Râgıb Paşa'ya hem kütüphanesine⁴⁸ tarih manzumesi hem de gazelini tahmis edecek kadar yakınlığı olduğu anlaşılmaktadır (Özerol, 2010, s. 328-329).

Aşağıda görüleceği üzere Yahyâ Tevfik, bu tarz metinlerde olduğu üzere padişahın adını zikr etmediği gibi atıfta da bulunmaz. Doğrudan kütüphanenin, içindeki kitapların ve bânî Râgıb Paşa'nın övgüsünü yapar. Dikkat çeken bir nokta da kütüphanenin kitabelerinin çokluğuna ve yazılarının güzelliğine yaptığı övgüdür: “*Kitābe her taraf tahrîr olunmuş enfes-i a'lā.*” Bu övgü benzeri tarih manzumelerinde görülen bir tutum değildir. Ayrıca, bu mısra Yahyâ Tevfik'in şiirini kütüphane tamamlandıktan sonra yazdığını akla getirmektedir⁴⁹.

Tārîḫ-i kütüb-ḥāne-i Rāgıb Paşa (Özerol, 2010, s. 210-11)

Meḫā 'ilün Meḫā 'ilün Meḫā 'ilün Meḫā 'ilün

Hoṣā dārü'l-kütüb mecmū'a-i irfān-ı müstesnā / Müretteb-sāz-ı nev-şîrāze-i şad fenn-i lā-yuhsā

Debîr-i şun'u münşî-i ezel tertîb edip yapmış / Vezîrî küt'a nev-mecmū'a-i mergûbedir ḥakkā

Bu nev-mecmū'anıñ zer-şemsesi gül-mîh-i tākıdır / Kitābe her taraf tahrîr olunmuş enfes-i a'lā

Güzîde nev-şadefdir baḫr-ı zehḫār-ı ma'ārifde / Ki andan münselik tār-ı nigāhe şad dürr-i yektā

Bu bendergāh-ı 'irfānıñ olur her destgāhından / Nesîc-i zer-keşiyü'r-raḫş-ı minvāl-i fünûn peydā

Kitāb u sünnete evfaḫ rızā-yı ḥakkā müsteclib / Bu güne ḫayra mazḫar oldu şadr-ı mekremet-pîrā

Nizām-ı memleket nūr-ı cemāl-i şāhid-i devlet / Fîrûğ-ı salḫanat rûḫ-ı şadâret revnâḫ-ı dünyā

Semîyy-i faḫr-ı ümmet Rāgıb-ı erbāb-ı ḫayşîyyet / Be-hem-sāz-ı kemālāt u ma'ārif şāḫibü'l-ārā

Ḥulāşa ma'nî-i seyḫ ü kalemde müstefād olmuş / Celî bir nükte-ı mergûbedir ol zāt-ı bî-hemtā

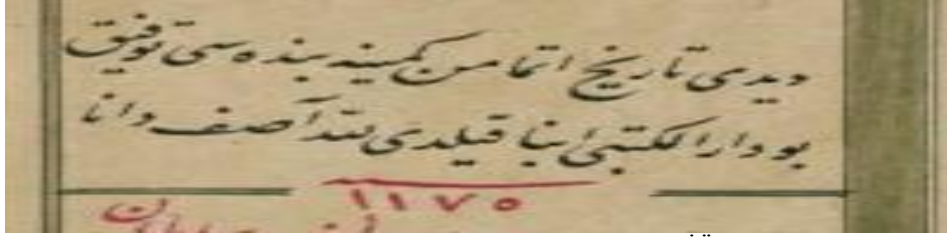
Biri ser-dād-ı emri biri rû-māl-ı pey-i kilki / Odur fermān-dih-i kütüb ü ketā'ib dāver-i dānā

Edip ābiş-ḫor-ı fazlından icrā cedvel-i sîmîn / Ter ü her dem bahār etdi riyāz-ı 'ilmi ser-tā-pā

⁴⁸ Yahyâ Tevfik'in *Dîvân*'ında şimdilik hangi kütüphaneler için yazıldığı belli olmayan iki tarih manzumesi daha bulunmaktadır. bk. Özerol, a.g.t., 7-8.

⁴⁹ Binalar için yazılan tarih manzumelerinin ne zaman yazıldığı üzerine bir çalışma henüz yoktur. Tarih manzumelerinin binanın yapımı planlandığı sırada ya da bina yapılırken yazıldığı ön kabulü vardır. Yahyâ Tevfik'in bu mısraı bina tamamlandıktan sonra da tarih manzumesinin yazıldığını göstermektedir.

*Yed-i re'y-i rezîn ü diqqat-i fikr-i metniyle / Mahall-i lâyiķında kıldı bir hısn-ı
haşin ibnâ
Baķılsa çeşm-i im'ân ile onda cem' olan nüşha / Kitâb-ı metn-i fażl u dānîşin
şerh etmede gūyâ
Olup maķbûl-ı dergâh-ı Hudâ hayr u müberrâtı / Niçe 'ömr-i űavil ecr-i cezil
ihsân ede Mevlâ
Dedi târîh-i itmâmın kemîne bendesi Tevfîķ / Bu dârü'l-kütbü ibnâ kıldı li'llah
âşaf-ı dānâ
1175⁵⁰*

Fotoğraf 11- Tarih beyti (Yahyâ Tevfîķ, *Dîvân-ı Yahyâ Tevfîķ*, İÜ-TY 5479, yk. 21b)

Sonuç

Râgıb Paşa, Osmanlı dünyasında onsekizinci yüzyılın ikinci yarısında yöneticilik yapmış kişiler arasında seçkin bir konuma sahiptir. Onun bu konumunun simgelerinden olan ve 15 Şabân 1176'da (1 Mart 1763) yapımı tamamlanan kütüphanesinin üzerinde bulunan kitabeler ile kütüphane için yazılan diğer şiirleri ele alan bu yazıda, ilk kez bu metinler tam ve toplu olarak ortaya konulmuştur.

Deprem ve restorasyon nedeniyle 1999'dan bu yana kapalı olan kütüphane, mimarisiyle yapıldığı dönemden günümüze kadar İstanbul'un simgeleri arasında yer almıştır.

Özellikle kütüphanenin dış kapısında bulunan “*Fihâ kütübün kayıme*” ve “*Maşâa'llâh*” kitabeleri kütüphane ve binalarına yönelik yeni bir algı ve dönüşüme işaret etmektedir. Bu yazıyla dördü *Dîvân*'larda, sekizi kütüphane binasına hakk edilmiş olan on iki metin ilk kez bir araya getirilmiş ve ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu on iki metin, ayet (1), dua cümlecği (2), yapım bilgisini veren Arapça mensur metin (1), iki beyitlik Türkçe tarih manzumesi (1), kelime-i şehadet (1), kitap üstüne Farsça beyit (1), okuma salonundaki Arapça kuşak yazısından oluşmaktadır. Bunların dışında hakk edilmemiş dönemin tanınmış şairleri tarafından yazılmış dört tarih

⁵⁰ Mısraın ebced hesabına göre toplamı 1176 vermektedir ki kütüphanenin tamamlanma tarihini göstermektedir. Fakat *Dîvân*'da yukarıda bulunan görselde görüldüğü üzere 1175 rakamı yazılıdır. Ragıb Paşa Kütüphanesi için yazılan tarih manzumelerinin pek çoğunda yazıda görüleceği üzere ebced hesaplamalarında sorun ortaya çıkmaktadır. Mevcut bilgilerle bu sorunların şimdilik çözümü yapılamadı.

manzumesi bulunmaktadır. Bu metinlerin bir araya getirilmesiyle I. Mahmûd'un yaptırdığı Ayasofya Kütüphanesi'nden (1152/1740) sonra üzerindeki kitabe sayısının çokluğunun yanı sıra hakkında en çok şiir yazılan kütüphane olduğu ortaya konmuştur.

Kütüphane için tarih manzumesi yazan Zihnî, Nevres-i Kadîm, Şehrî, Lebîb ve Yahyâ Tevfîk'in bu şiirleri tesadüfen yazmadığı Râgıb Paşa'yla olan ilişkilerine odaklanılarak açıklanmıştır.

Kaynaklar

Açıl, B, (ed. 2015), *Osmanlı Kitap Kültürü: Carullah Efendi Kütüphanesi ve Derkenar Notlar*, İlem Kitaplığı, Nobel, İstanbul.

Akkaya, H, (1995-1996), *Nevres-i Kadîm ve Türkçe Divânı: İnceleme, Tenkidli Metin ve Tıpkıbasım*, 2C., MA: Harvard Üniversitesi Yakınoğu Dilleri ve Edebiyatları, Cambridge.

Aydar, H, (2009), "Sevâtu'l-ilhâm." *TDVİA*, C. 36, TDV Yayınları, İstanbul.

_____, (2007), "Tiryaki Mehmed Paşa'nın Kütüphanesi Yapıldı mı?", *Meral Alpay'a Armağan*, Yayına Hazırlayan Hülya Dilek-Kayaoğlu, İstanbul, s. 189-97.

_____, (2014), "I. Mahmûd'un (ö. 1754) Kütüphaneleri ve Tarih Manzumeleri", *Kitaplara Vakfedilen Bir Ömre Tuhfe: İsmail E. Erünsal'a Armağan*, Hazırlayan Hatice Aynur, Bilgin Aydın, Mustafa Birol Ülker, C. 2, Ülke Armağan, İstanbul, s. 681-734.

Ayvansarâyî, H. H, (1281 [1865]) *Hadîkatü'l-Cevâmi'*, C.1, İstanbul.

_____, H. H, (1985), *Mecmu'â-i Tevârîh*, Hazırlayan: Fahri Ç. Derin, Vahid Çabuk, İÜ Edebiyat Fakültesi, İstanbul.

_____, H. H, (1565), *Mecmu'â-i Tevârîh*. TSMK-Hazine.

Cunbur, M, (1963), "Ragıb Paşa Kütüphanesi Hakkında Yabancıların Görüşleri." *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni* 12, s. 1-2 : 17-26.

Değirmenci, T, (2012), *İktidar Oyunları ve Resimli Kitaplar: II. Osmanlı Devrinde Değişen Güç Simgeleri*, Kitap Yayınevi, İstanbul.

Erünsal, İ. E, (1987), "Şehid Ali Paşa'nın İstanbul'da Kurduğu Kütüphane ve Müsadere Edilen Kitapları." *İÜEF Kütüphanecilik Dergisi: Belge, Bilgi, Kütüphane Araştırmaları*, İstanbul, s. 1: 79-87.

_____, (2008), *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri: Tarihi Gelişimi ve Organizasyonu*, TTK, Ankara.

Fetvacı, E, (2011), *Sarayın İmgeleri: Osmanlı Sarayı'nın Gözüyle Resimli Tarih*, Çeviren Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi, İstanbul.

İpşirli, M, (2013), "Yahyâ Tevfîk Efendi." *TDVİA*. C. 43, TDV, İstanbul.

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 25, Sayı 4, 2016, Sayfa 47-66

Kaya, M, (2001), “Kasîdetü’l-Bürde.” *TDVİA*, C. 24, TDV, İstanbul.

Kurtoğlu, O, (2004), “Lebîb Dîvânı: inceleme-tenkitli metin-sözlük.” Dr. Tezi. Gazi Üniversitesi), Erişim: [http://ekitap.kulturturizm.gov.tr / Eklenti / 10623, lebibi-divani.pdf.pdf?0](http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10623,lebibi-divani.pdf.pdf?0).

Küçükalfa, A, “Ragıp Paşa Kütüphanesi.” *Vakıflar: 3, Vakıflar Haftası Armağanı*, Vakıflar Bölge Müdürlüğü, İstanbul, [t.y.]: 54-60.

Özerol, N, (2010), “Şeyhülislâm Yahyâ Tevfik Efendi ve Türkçe Şiirleri: İnceleme-Karşılaştırmalı Metin.” Dr. Tezi, İnönü Üniversitesi.

Raby, J, (1987), “East and West in Mehmed the Conqueror’s Library.” *Bulletin du bibliophile* 3 : 296-318.

Sezer, Y, (11-13 Haziran 2013), “18. yy. Kütüphane Binaları”, *18. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu: Süreklilik ve Değişim*, İstanbul Şehir Üniversitesi.

Tanırdı, Z, (2004), “Bibliophile Aghas (Eunuchs) at Topkapı Saray.” *Muqarnas*, s. 21 : 333-343.

<http://www.turkedebiyatisimlersozlugu.com>

www.ottoman.inctions.com

